

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ МОБІЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

УДК 314.727

М.В. НІКОЛАЙЧУК
Хмельницький національний університет

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ БІЗНЕС-ПРОЕКТІВ

На основі порівняння розподілу показників розвитку людського потенціалу та ефективності економічних систем обґрунтовано залежність між розвитком людського капіталу та потенціалом реалізації міжнародних бізнес-проектів в межах критеріїв і диференціації приналежності країн до індустріального типу та економіки знань. Визначено чинники формування конкурентоспроможності людського капіталу за рівнем впливу демографічного відтворення населення, його доходів, структури економіки, ефективності регуляторного апарату та здатності подолати корупцію.

Ключові слова: людський капітал, економіка знань, продуктивні сили, міжнародний бізнес

M. NIKOLAICHUK
Khmelnytskyi National University

HUMAN CAPITAL IN THE FACTOR SYSTEM OF INTERNATIONAL BUSINESS PROJECTS REALIZATION

The dependency between human potential development and international business-projects realization potential in the framework of criteria and differentiation of countries belonging to the industrial type and knowledge economy is proved based on the comparison of distribution of indicators for human potential development and economic systems efficiency. The factors shaping human capital competitiveness in terms of the impact of population demographic reproduction, its income, economic structure, the effectiveness of the regulatory apparatus and the ability to bridge corruption are defined in the article.

The consumption multiplier is defined as a source of effects forming and is proposed to be encouraged by increasing the revenue level of human capital carriers by realization the scenarios of productivity increasing under knowledge economy and human capital forming on the base of innovations and intellectual work.

Keywords: human capital, knowledge economy, productive forces, international business

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Зміни в реалізації бізнесових проектів останнім часом нашттовхують на думку про необхідність врахування ширшого кола чинників аніж врахування маркетингових тенденцій, інструментів та поведінки конкурентів. Зокрема в поле зору дослідників потрапляє еволюція продуктивних сил, і зокрема перехід від індустріального способу виробництва до знанневої економіки, в межах якої споживач, як одиниця цільової маркетингової аудиторії поряд з традиційним набуває статусу ключової продуктивної сили та одночасно змінюється в межах переоцінки суспільних та особистих життєвих пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто констатувати, що основні зусилля дослідників до цього часу спрямовані або на дослідження людського капіталу, найвідомішими серед яких є прізвища основоположників теорії людського капіталу Г. Беккера, Т. Шульца та їх послідовників за кордоном і в Україні, зокрема В. Антонюк, О. Грішнєвої, Л. Семів, Л. Шевчук, або на маркетингові дослідження поведінки споживачів, які не враховують зміни пріоритетів споживачів, їх поведінки в умовах переходу до економіки знань та зародження людського капіталу як ключової продуктивної сили останньої.

Невирішені частини проблеми. Зміна суспільних формацій очевидно комплексно вплине на потреби людини, і як наслідок на розвиток країн що перейшли до економіки знань, їх відмінність від індустріальних економік, що вимагає диференціації бізнес-стратегій за критерієм етапу розвитку продуктивних сил, і особливо вироблення нових підходів для країн, де рушійною продуктивною силою виступає людський капітал.

Постановка завдання. Обґрунтувати залежність між розвитком людського капіталу, кон'юнктурою країн, що перейшли до економіки знань та потенціалом реалізації міжнародних бізнес-проектів.

Основний матеріал дослідження. Рівень держави чи національної економіки виступає новим рівнем використання ефектів від формування людського капіталу, що гіпотетично на сучасному етапі в структурі ключових складових містить спроможність держави конкурувати за інвестиційні потоки в межах глобалізованої світової економіки. Водночас чітко відстежується існування двох підсистем людського капіталу держави: знаннево-освітнього, тобто господарського потенціалу та споживчого, що відповідає обсягам споживання, тобто масштабам національної економіки. Традиційно, перший трактується як людський капітал, що виступає основою, чинником чи ресурсом формування та функціонування ринкових, регуляторних, галузевих інститутів, господарського механізму, чим є близьким до людського капіталу особи та бізнесових структур [1]. Другий, виступає активом національної економіки, що визначає її масштаби, інвестиційну віддачу, спроможність держави забезпечити високий статус у світовій економіці та глобальній системі міждержавних економічних зв'язків, і ґрунтується на категорії споживання.

Як показує практика та наявні до цього часу дослідження, інвестори за рівних інших умов визначають пріоритетними бізнес-проекти, що приносять максимальні ефекти. Такими, за виключенням спекулятивних інвестицій, виступають національні ринки з найвищими масштабами споживання [2, с. 42-43].

Відстеження залежності між економічним розвитком ряду країн та людським потенціалом свідчить про існування між ними стійкої детермінанти, де зокрема високий рівень валового внутрішнього продукту відповідає високому показнику індексу людського розвитку (рис. 1) [3, с. 180, 323-327].

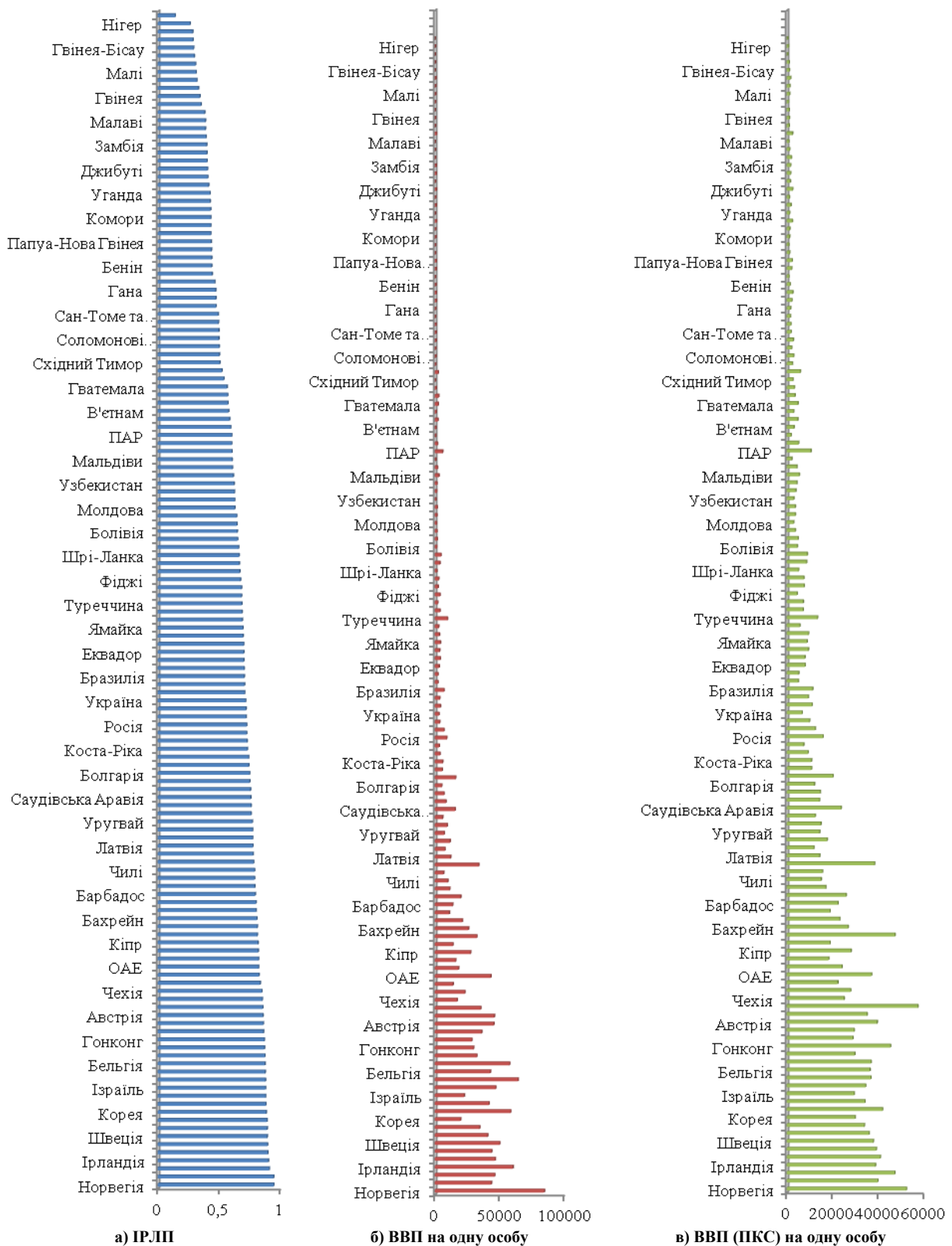

Рис. 1. Розподіл показників Індексу розвитку людського потенціалу, ВВП на душу населення та ВВП за паритетом купівельної спроможності в 2010 р.

З формальної точки зору, логіка візуально представленої закономірності визначається наявністю серед критеріїв включених до Індексу розвитку людського потенціалу показника валового національного

продукту (ВНП), що близький за характеристиками до ВВП. Водночас, наявність і інших оціночних критеріїв розмиває залежність динаміки показника від ВВП. Зокрема, нівелювання показника чітко простежується на прикладі України, яка вийшла за межі власної групи за рівнем ВВП на одну особу за рахунок розвиненої освітньої інфраструктури та інфраструктури охорони здоров'я.

Перевірка на тісноту зв'язку між індексом розвитку людського потенціалу та обсягом ВВП на одну особу, 149 країн включених у звіт ООН в 2010 р., демонструє високий показник $R^2_{\text{ІРЛП-ВВП}}=0,711$, а тісноту зв'язку з ВВП за паритетом купівельної спроможності $R^2_{\text{ІРЛП-ВВП(ПКС)}}=0,817$, що об'єктивно виступає аргументом на користь висловленої гіпотези стосовно залежності конкурентоспроможності людського капіталу країни від масштабів економічного розвитку.

За змістовним наповненням показники масштабів економічного розвитку відображають обсяг споживання товарів, продуктів та послуг. В свою чергу, їх зв'язок з людським капіталом характеризується структурою споживання, впливом зростання індивідуальних витрат та витрат домогосподарств на масштаби економічного розвитку держави. Тобто, виявлений зв'язок між індексом розвитку людського потенціалу та ВВП цілком логічно пояснити на основі споживання в системі мультиплікативного відтворення економічних ефектів національної економіки. Зокрема, об'єктом формування ефектів від використання людського капіталу національної економіки, та їх перетворення в конкурентоспроможність держави на міжнародній арені виступає мультиплікатор споживання. Залежність між рівнем споживання та зростанням економіки визначається формулою:

$$M=1/(1-GCC), \quad (1)$$

де M – коефіцієнт мультиплікації;
 GCC – гранична схильність до споживання.

Слід зазначити, що традиційно економічна наука розглядає мультиплікатор в межах інвестиційних концепцій, де показником розширеного відтворення виступають інвестиції чи грошово-кредитні ресурси, які перетворюються в інструменти забезпечення економічної рівноваги, регулювання економічного зростання за рахунок притоку додаткових ресурсів в сектори економіки в межах перерозподілу структури споживання та нагромадження капіталу. Водночас, попри саме інвестиційну інтерпретацію, залежність економічного відтворення від обсягів споживання є незаперечною.

З точки зору людського капіталу, конкурентоспроможність країни визначається масштабами економіки, за яких потенційні інвестори максимізують бізнесові ефекти. Природно, що країни з найбільшими ринками виступають пріоритетними цільовими сегментами інвестування, і перелік лідерів за обсягами залучених інвестицій фактично співпадає зі списком лідерів світової економіки [4]. Показовим є те, що розподіл країн за розмірами отриманих інвестицій є нерівномірний. Серед великого переліку чинників логічним є виділення домінуючого – ефективності економіки, що забезпечує лідируючі конкурентні позиції навіть за відсутності необхідних для суперництва ресурсів та відносно низького потенціалу екстенсивного демографічного відтворення.

Як показує практика та досвід до чинників формування конкурентоспроможності країни відносяться: демографічний потенціал – чисельність населення, споживачів, зростання яких формує резерви збільшення виробництва, і як наслідок, національної економіки; доходи населення, збільшення яких поряд ефектами попереднього чинника, зміщує структуру споживання в сторону товарів тривалого використання, забезпечує формування високотехнологічних галузей орієнтованих на інноваційний розвиток, нагромадження ресурсів інвестування в освіту, охорону здоров'я, наукові дослідження тощо; структура економіки, в якій переважання галузей орієнтованих на товари кінцевого споживання та незначна частка мілітаризованих секторів забезпечує високий мультиплікативний ефект від приросту споживання; відсутність надмірної концентрації державного регулювання галузей та секторів економіки, дерегулювання системи управління макроекономічними процесами, усунення бар'єрів міжнародної торгівлі; низький рівень економічної та політичної корупції, що забезпечує уникнення вищості окремих осіб, національних, соціальних та політичних груп над іншим населенням (табл. 1).

В межах приведених чинників два перших визначають формування людського потенціалу держави, а три останні – його перетворення в людський капітал. Демографічний потенціал України відносить її до групи країн з високими перспективами розвитку в умовах економіки знань. Зокрема за чисельністю населення станом на 2009 р. Україна займає двадцять сьоме місце серед двісті тридцяти дев'яти країн та територій світу включених до звіту ООН та шосте серед країн Європи [3, с. 183, 325].

Водночас, за рівнем доходів Україна значно поступається економічно-розвиненим країнам, що слід сприймати як джерело низької конкурентоспроможності людського капіталу на рівні економіки чи країни. З однієї сторони, можна привести приклади, коли низькі доходи населення КНР виступають запорукою низької вартості експортованих товарів та їх цінової конкурентоспроможності. Водночас низький рівень заробітної плати в недостатній мірі забезпечує відтворення людського потенціалу, і як наслідок конкурентоспроможність людського капіталу за таких умов значно нижча від потенційно можливого рівня. З іншої сторони, внутрішні споживчі ринки формуються з попиту населення, сформованого на основі його доходів. Тобто, за необхідності значного інтервалу часу на демографічне відтворення людського потенціалу, динамічне зростання доходів населення виступає домінуючим чинником зростання національної економіки, окремих її секторів та галузей, і як наслідок, ключовим джерелом забезпечення інвестиційної привабливості, яка і розглядається ознакою конкурентоспроможності.

Чинники формування конкурентоспроможності людського капіталу країни

№ п/п	Чинник	Наслідки існування	Напрями оптимізації конкурентних ефектів
1	Демографічний потенціал	Висока чисельність населення забезпечує сталий попит на товари та послуги, що відносяться до груп задоволення первинних потреб та потребу в товарах тривалого користування і житлі	Стимулювання народжуваності, зниження смертності, програми залучення та адаптації мігрантів, програми зниження міграційних втрат населення
2	Доходи населення	Високі доходи забезпечують масове споживання, трансформацію потреби у товарах тривалого користування та житлі в забезпечений грошима попит, розвиток високотехнологічних галузей економіки	Збільшення оплати праці, розширення кредитування
3	Структура економіки	Висока частка секторів продуктів та послуг кінцевого споживання робить економіку еластичною відносно доходів та демографічного потенціалу населення, посилює мультиплікативні чинники відтворення масштабів економіки. Висока частка мілітарних секторів знижує мультиплікативні ефекти. Висока частка сировинних секторів робить економіку нееластичною до розвитку людського капіталу	Стимулювання приватного підприємництва, дерегулювання економіки, зняття бар'єрів експортно-імпорتنих операцій та іноземного інвестування
4	Регулювання економіки	Зарегульована економіка нееластична до змін в людському капіталі, відсутні еволюційні зміни в механізмі формування конкурентоспроможності, гальмується розвиток людського капіталу	Дерегулювання економіки, усунення неконкурентних бар'єрів роботи дозвільної системи, лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, економічні союзи з країнами групи інформаційного суспільства та економіки знань
5	Корупція	Деформується механізм формування конкурентоспроможності людського капіталу, державні інститути не реалізують регуляторні функції й існують лише номінально, формується олігархічна економіка з непрогнозованими перспективами та високими ризиками розвитку	Антикорупційна політика, глобальна конкуренція

Нарощення конкурентоспроможності людського капіталу України вимагає збільшення рівнів доходу, що для переважної більшості тотожне зростанню заробітної плати. Разом з тим, як показує практика та дослідження міжнародних організацій, нарощення рівня доходу залишається достатньо складним [5]. За інших незмінних умов, зростання заробітної плати перетворюється на додаткові витрати суб'єктів господарювання, що виступає передумовою збільшення витрат і ціни продуктів, товарів та послуг, і одночасно зниженням їх конкурентоспроможності порівняно з нерезидентами. В таких умовах ймовірними сценаріями розвитку роботодавців виступає: скорочення чисельності найнятого персоналу одночасно зі зниженням господарської активності; підвищення продуктивності за рахунок модернізації технічних засобів, технологічних процесів та організації праці.

У першому випадку, економіка отримає негативні наслідки у формі безробіття, зниження доходів населення, скорочення масштабів економіки, і ймовірність його реалізації з боку регулятора залишається незначною. Інший сценарій більш привабливий для нарощення конкурентоспроможності людського капіталу країни, оскільки, з однієї сторони модернізує економіку, а з іншої – збільшує її масштаби. За обох сценаріїв дії суб'єктів господарювання є вимушеними, і вибір серед приведених альтернатив відбувається в умовах існування критичних, системних обмежень, якими в даному випадку виступає здатність країни чи окремих секторів економіки наростити продуктивність за рахунок технічної та технологічної модернізації.

Початок нарощення доходів населення відповідно перетворюється в точку відліку модернізації економіки. З точки зору конкурентоспроможності, проведення модернізації можливе для суб'єктів господарювання та країн, що значно відстають в технічному та технологічному розвитку від передових світових економік. Неможливість вдосконалити наявні ресурси та в ході модернізації наростити техніко-технологічну базу, очевидно, призводить до розвитку за першим сценарієм, і є небажаною для розвинених країн та країн з перехідною економікою, що до них долучаються.

Реалізація другого сценарію гіпотетично приваблива країнам що розвиваються та перехідним економікам, що не досягли значного економічного прогресу. Поряд з конкурентними ефектами збільшення масштабів економіки, зростання продуктивності супроводжується підвищенням ефективності використання людського капіталу. Причиною зростання ефективності є дотримання паритету між приростом

продуктивності праці та витратами на неї, де перший має випереджати приріст заробітної плати. Таким чином, модернізація економіки на додаток до вище наведених ефектів другого сценарію формування конкурентоспроможності людського капіталу країни, забезпечує зростання ефективності його використання.

Питання потенційного вибору серед запропонованих сценаріїв також визначається сукупністю системних чинників, серед яких: наявність технічних та технологічних резервів росту продуктивності економіки; конкуренція та потенційна конкуренція між країнами, що включаються в модернізацію економіки; рівень доходів носіїв людського капіталу; кон'юнктура ринку праці.

Існування чистої конкуренції між країнами зустрічається вкрай рідко, тому наслідки необов'язково прямим чином відчуються через загострення економічної конкуренції. Конкуренція стає відчутною за окремими товарними групами чи в окремих секторах економіки [6-7]. І формування переваг в системі координат "продуктивність-оплата праці" з перемінним успіхом може тривати від кількох років до кількох десятиріч.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Повертаючись до формування конкурентоспроможності людського капіталу, доводиться констатувати, що конвертаційні чинники, наприклад структура економіки визначають здатність збільшити її масштаби на основі ефекту мультиплікатора, де зокрема, наявність вертикально інтегрованої системи пов'язаних між собою секторів та галузей національної економіки відповідає максимальному значенню показника мультиплікатора. Водночас залежність від експортного постачання чи орієнтація на імпорт, знижують показник мультиплікації, скорочують потенційну кількість вторинних ефектів та ускладнюють процес регулювання. Таким чином, логічно реалізовувати напрями оптимізації конкурентних ефектів на основі стимулювання підприємництва орієнтованого на виробництво кінцевого продукту та обслуговування населення. Останнє традиційно ототожнюється з розвитком приватного підприємництва.

Разом з приведеними заходами, доцільним є відтворення замкнутого циклу технологічного процесу для секторів, ще не мають передумов розвиватись без експортно-імпортних постачань. За ефективної реалізації такого роду заходів, генерування мультиплікативних ефектів відбувається з-за меж країни і передбачає зниження витрат внутрішніх ресурсів на підвищення конкурентоспроможності людського капіталу національної економіки.

Перспективи подальших досліджень слід намітити у руслі визначення особливостей інвестиційного відтворення людського капіталу в системі чинників становлення економіки знань.

Література

1. Федулова Л. І. Напрями розвитку інноваційної політики у світі : уроки для України / Л. І. Федулова // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". – № 668: Пробл. економіки та упр. – Л., 2010. – С. 183–190.
2. Брикова І. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір // Міжнародна економічна політика. – №4. – 2006. – С. 29–53.
3. Ніколайчук М. В. Механізм підвищення конкурентного потенціалу промислових підприємств : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук., проф. В. М. Нижника, канд. екон. наук, доц. М. В. Ніколайчука. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – С. 163-212.
4. The World Factbook [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> – Загол. з екрану.
5. Becker S.G. Human Capital. Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. - University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
6. Самолюк В. Оцінка інтенсивності розвитку конкурентного середовища в регіональному розрізі / В. Самолюк, Н. Грицина // Вісник КНТЕУ. – 2004. – №2. – С. 106–108.
7. Ступак С. М. Світові тенденції розвитку інвестиційно-інноваційних процесів [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/stupak-sm-svitovi-tendentsiyi-rozvitku-investitsiyno-innovatsiynih-protseviv/>. – Загол. з екрану.

Reference

1. Fedulova L. I. Napriamy rozvytku innovatsiinoi polityky u sviti : uroky dlia Ukrainy / L. I. Fedulova // Visn. Nats. un-tu "Lviv. politekhnika". – # 668: Probl. ekonomiky ta upr. – L., 2010. – S. 183–190.
2. Brykova I. Kontseptsiia mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti natsionalnoho rehionu ta yii praktychnyi vymir // Mizhnarodna ekonomichna polityka. – #4. – 2006. – S. 29–53.
3. Nikolaichuk M. V. Mekhanizm pidvyshchennia konkurentnoho potentsialu promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia / za nauk. red. d-ra ekon. nauk., prof. V. M. Nyzhnyka, kand. ekon. nauk, dots. M. V. Nikolaichuka. – Khmelnytskyi : KhNU, 2013. – S. 163-212.
4. The World Factbook [Elektron. pesurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> – Zahol. z ekranu.
5. Becker S.G. Human Capital. Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. - University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
6. Samoliuk V. Otsinka intensyvnosti rozvytku konkurentnoho seredovyshcha v rehionalnomu rozrizi / V. Samoliuk, N. Hrytsyna // Visnyk KNTEU. – 2004. – #2. – С. 106–108.
7. Stupak S. M. Svitovi tendentsii rozvytku investytsiyno-innovatsiinykh protsesiv [Elektron. pesurs]. – Rezhym dostupu : <http://intkonf.org/stupak-sm-svitovi-tendentsiyi-rozvitku-investitsiyno-innovatsiynih-protseviv/>. – Zahol. z ekranu.

Рецензія/Peer review : 20.8.2013 р. Надрукована/Printed :28.8.2013 р.

Рецензент: д. е. н., проф., зав. кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницького національного університету Нижник В.М.